

Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu: Teşkilat, Toplum, Siyaset (1878-1912)

Hakan Özdemir

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 511 sayfa, ISBN: 978-605-08-4427-6.

İsmail YAKAN*

Osmanlı Devleti, altı yüzyıldan fazla süre üç kıtada (Asya, Avrupa, Afrika) hüküm süren bir Türk devletidir. Devletin bu kadar uzun süre varlığını sürdürmesi, ordusunun bir “savaş makinesi” olarak işlemeden ayrı düşünülemez. Nitekim Osmanlı ordusu, devletin kuruluşundan inkırâzına değin zamana ayak uydurarak, modernizasyona uğrayıp değişim ve dönüşüm evreleri geçirmiştir.¹ Özellikle Avrupa’nın üstünlüğünün kabul edilmesinden sonra, Osmanlı ordusunda yenileşme çabalarına ağırlık verilmiş² ve devletin “kanayan yarası” olan Yeniçeri Ocağı’nın II. Mahmud tarafından kaldırılmasıyla birlikte yeni bir ordunun inşası sürecinde askerî, siyasî ve toplumsal değişimler başlamıştır.³ 1843’te askerî teşkilatta köklü değişimlerin neticesi olarak “çoklu ordu sistemi”ne geçen Osmanlı Devleti, tarih sahnesinden silinene dek orduda modernizasyon çerçevesinde yeniden yapılandırmalara

* Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakın Çağ) Anabilim Dalı, Şanlıurfa, yakannismail@gmail.com

¹ Devletin inikâdından inkırâzına kadar Osmanlı ordusunda çağa ayak uydurmak için yapılan yenileşme çabaları hakkında geniş bilgi için bkz. Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

² Osmanlı Devleti’nin Avrupa’nın üstünlüğünü kabul edip orduda modernizasyon çalışmalarına giriştiği, özellikle III. Selim döneminde “Nizâm-ı Cedîd” hareketleri bağlamında modern ordu kurmanın ilk nüvelerini ektiği ve II. Mahmud’un Yeniçeri Ocağı’nı ilga etme süreci hakkında geniş bilgi için bkz. Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

³ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

gitmiştir.⁴

“Bölgesel ordu sistemi”ne geçişle birlikte Osmanlı ordusu, ülkenin farklı coğrafyalarında yedi ayrı ordu bölgesinde konuşlandırılmıştır. Bu orduların teşkilatı ve bölgesel niteliklerinin açık bir şekilde ortaya konması elzemdir. Hakan Özdemir tarafından kaleme alınan *Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu: Teşkilat, Toplum, Siyaset (1878-1912)* adlı çalışma, Osmanlı Devleti’nin Rumeli coğrafyası ve Ege kıyılarında konuşlanan III. Ordu’nun teşkilatı, iç güvenlik faaliyetleri ve ordu-siyaset ilişkisinin tarihi serüvenine odaklanmıştır. Özdemir’e göre; “... bölgede hem devletin güvenliğini koruyacak hem de ‘Osmanlı ordusunun Avrupalılardan geri kalmadığını’ gösterecek bir orduya ihtiyaç vardı. Bu nedenle III. Ordu, sıradan bir askerî organizasyon olmanın çok ötesinde bir misyon taşıyordu.” (s. 9)

Kitap giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Yazar, eserin giriş bölümünde 1878 öncesi III. Ordu’nun konuşlandığı Rumeli’de ayrılıkçı hareketler neticesinde başlayan kargaşa ortamını ve 93 Harbi’nden sonra bölgenin yeniden şekillenmesini gözler önüne sermiştir. Eserin birinci bölümü (s. 33-146) “III. Ordu Teşkilatı” başlığını taşımaktadır. İlk olarak “Rumeli Ordusu’ndan III. Ordu’ya” başlığı altında (s. 34-48), XIX. yüzyıla girerken Osmanlı Devleti’nde III. Selim’in “Nizâm-ı Cedîd” adıyla başlattığı modern ordu kurma girişimlerinin ardından II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı’nın ilga edilip “Mansûre Ordusu”nun kuruluşuna değinmiştir. “Çoklu ordu sistemi”ne geçen Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki topraklarında konuşlandırılan Rumeli Ordusu’nun kuvvet mevcudunu, 1843-1914 yılları arası zorunlu askerlik hizmet süresini aktarmış ve 1878-1912 arası dönemde Osmanlı sadrazamları, seraskerleri ile III. Ordu kumandanları hakkında bilgi vermiştir. “Ordunun Personel Eğitimi” başlığında (s. 48-55), Osmanlı ordusundaki subayların eğitimine ve bu eğitimi veren askerî okullara değinmiştir. Yine III. Ordu’nun yanı sıra II ve IV. Ordulardaki subayların diğerlerine nispeten, eğitim ve başarılı faaliyetler icra etme konularında öne çıktığını belirtmiştir. III. Ordu askerî organizasyonunun ele alındığı “Barış Döneminde Ordu: Kuruluş, Konuş, Kuvvet Mevcudu” başlığında (s. 55-97) yazar, ordu kuvvetlerinin (nizamiye-redif-mustahfiz) sayısı ve birliklerinin (fırka-liva-alay-tabur-bölük) konuşlandığı merkezleri, ordunun seferberlik planı, III. Ordu’da oluşturulan “ilâve taburlar”ını ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir. Bu organizasyona değinirken, en fazla personele sahip III. Ordu’nun diğer ordulara kıyasla bulunduğu konumu anlamlandırmak için Osmanlı ordularının askerî gücü, sınıfları ve kıta birlikleri, savaş ve barış mevcutları ile orduların silah stokları üzerinden karşılaştırmalar yapmıştır. “II. Meşrutiyet Sonrası Askerî Teşkilat Düzenlemeleri” başlığında (s. 98-109) 1910 yılında Osmanlı ordusunun reorganizasyonu ile “Ordu Müfettişliği”nin oluşturulduğunu, bunun bir sonucu olarak “üçgen kolordu sistemi”ne geçildiğini, “III. Ordu”nun “II. Ordu Müfettişliği” olarak adlandırıldığını ve bu yeni organizasyon sonucunda ordu birliklerinin dağılımını tablolar eşliğinde sunmaktadır. Ülke

⁴ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 2016; Hidayet Kara, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*, TTK Yayınları, Ankara 2020.

topraklarının güvenliği ve bölücülük faaliyetlerinin önlenmesi açısından 1897 Yunan Harbi'nin seyri ile Bulgaristan'ın tam bağımsızlık ve topraklarını genişletme arzusuna karşı yapılan askerî harekâtları “III. Ordu'nun Yunanistan ve Bulgaristan'a Karşı Faaliyetleri” başlığında sahnelemiştir (s. 109-131). “III. Ordu Karargâhının Manastır'dan Selânik'e Nakli Meselesi” başlığında (s. 131-138) ordu merkezinin 1895'te Manastır'dan Selanik'e taşınmasının orduya ve şehirlerin ekonomisine etkisini irdelemiştir. Bir ordunun makine gibi işleminin vazgeçilmez kaynağı olduğu ve sağlanmadığı takdirde oluşabilecek sorunları örneklerle desteklediği para konusunu “III. Ordu'nun Mâli Meseleleri” başlığı altında (s. 138-146) ele almıştır.

Rumeli'de asayişin sağlanması amacıyla alınan askerî tedbirler ve yapılan operasyonlar ikinci bölümde (s. 147-228), “III. Ordu'nun İç Güvenlik Faaliyetleri” başlığını taşımaktadır. “Makedonya Meselesi ve III. Ordu'nun Durumu” başlığında (s. 149-159), Balkan devletlerinin genişleme siyaseti çerçevesinde birleştiği ayrılıkçı oluşumların silahlı ayaklanmalara da başvurarak yarattıkları anarşi ortamına karşı III. Ordu birliklerinin aldığı askerî tedbirler ele alınmıştır. Balkan devletlerinin Makedonya'ya yönelik emelleri ve büyük devletlerin bölgede “reform” adı altında izlediği politikalar neticesi “terör yuvası” hâline dönüşen Rumeli'de muhaliflere yönelik yapılan askerî operasyonları “Komitacılık ve Çete Faaliyetleri” başlığı altında (s. 159-171) değerlendirmiştir. “Bulgar Anarşizmi ve İlinden İsyanı” başlığında (s. 172-182), Bulgar ayrılıkçıları tarafından Ağustos 1903'te başlatılan terör olaylarına karşı Osmanlı yönetiminin ve ordusunun izlediği politik ve askerî müdahalelere eğilmektedir. Aynı şekilde “III. Ordu Bölgesinde Arnavut İsyanları” başlığı altında (s. 182-190), 1878 Berlin Antlaşması sonucu; Müslüman Arnavutların yaşadığı toprakların elden çıkması, yabancı müdahalesi neticesi buldukları toprakları kaybetme korkusundan isyan etmeleri ve III. Ordu'nun askerî müdahaleleri hakkında bilgi verilmiştir. “Makedonya Jandarması” başlığında (s. 190-202), Osmanlı ordusunun Bulgarlara karşı elde ettiği başarıların bir neticesi olarak büyük devletlerin Makedonya jandarmasını ıslah çalışmaları kapsamında yapılan düzenlemeler betimlenmiştir. Burada dikkat çeken husus, jandarma birliklerinde Hristiyanların da yer almasıdır. Makedonya coğrafyasında ayrılıkçı hareketlere karşı koymak, güvenliği sağlamak ve çeteleri takip etmek amacıyla III. Ordu bünyesinde özel birlikler şeklinde oluşturulan “avcı taburları”nın sağladığı başarıları “Gayrinizâmi Harp: Balkanlarda Çete Takibi ve Avcı Taburları” başlığı altında (s. 202-218) aktarmaktadır. “Yabancı Müdahalesine Karşı Tepkiler” başlığı (s. 218-228), Avrupalı devletlerin III. Ordu'nun faaliyetlerine karşı uyguladığı baskının orduda yarattığı huzursuzluğu etki-tepki çerçevesinde örneklere dayandırarak analiz etmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölüm, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan ordunun, siyasete müdahalesi ve ordu-siyaset ilişkisinin temeline “III. Ordu'nun Siyasete Müdahalesi: 1908 İhtilâli ve 31 Mart Vakası” başlığı altında (s. 229-461) eğilmektedir. Yazar, “Örgütlü Muhalefetin Doğuşu” olarak isimlendirdiği başlıkta (s. 233-240), meşrutiyet rejimini yeniden getirmek amacıyla II. Abdülhamid yönetimine muhalif olan ikinci nesil Jön Türklerin, İttihad ve

Terakki Cemiyeti'ne dönüşmesini ve şubeleşmesini konu edinmektedir. Rumeli topraklarının kaybedilme endişesinin yarattığı vahamet ortamı sonucu ülkenin kurtuluşunu sağlama, yabancı müdahalesini önleme ve subayların maaşlarını alamaması gibi sebeplerle III. Ordu subaylarının İTC'ye katılımı "Muhafız Akımların Ordu ve Genç Subaylara Etkisi" başlığı altında (s. 240-250) değerlendirilmiştir. Özdemir, "1908 İhtilâli'nde III. Ordu" başlığında (s. 250-269) meşrutî rejime geçişte ordu subaylarının izledikleri gizli faaliyetler ve bu faaliyetlerin deşifre edilmesiyle maruz kaldıkları takibat sonrası plansız bir şekilde harekete geçişlerini arşiv vesikaları ve hatıratlarla ortaya koymaktadır. Böylece "III. Ordu Subaylarının Silahlı İsyân Hareketleri", "İhtilâlin Başarıya Ulaşmasında III. Ordu Faktörü", "Hürriyetin İlâmı 'Devr-i Dilâra-yı Meşrûtiyet'" ve "İhtilal Sonrasında Meydana Gelen Sıkıntılar" alt başlıklarında (s. 269-343) ordu-siyaset ilişkisi veya ordunun yönetime müdahalesi gibi önemli tarihî olayların seyrini analiz etmiştir. İhtilal süreci Resneli Niyazi ve Enver Bey gibi sembol isimlerle başlayıp sonlanan, çoğunlukla mektepli subayların görev yaptığı III. Ordu bölgesinde cereyan etmiştir. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde III. Ordu birliklerinin isyan hareketleri ve oynadıkları roller üzerinde durmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Selanik ve Manastır başta olmak üzere Makedonya coğrafyasında yapılan kutlamalar ve şenlikler toprak kayıplarıyla yerini hüznü bir havaya bırakmıştır. Yine "hürriyet" ortamında orduda disiplinsizliğin artması ve yönetimde yaşanan aksaklıkların sonucu olarak İttihadcılara karşı oluşan muhalefet ve tepki betimlenmiştir. "31 Mart Vakası'nda III. Ordu'nun Rolü" başlığında, ordunun İstanbul'da güvenliği sağlamak amacıyla yerleştirdiği avcı taburlarının, yeni yönetimin huzur ve güven ortamını sağlayamadığı ve İttihadcılara karşı tepkilerin büyüdüğü bir ortamda Meclis-i Mebûsân'ı ele geçirip yönetim değişikliğine neden olan bir askerî isyanın serüvenini aktarmaktadır. Bu olaylar "Avcı Taburları: 'Nigebân-ı Meşrûtiyet'", "İttihad ve Terakki'ye Karşı Tepkiler" ve "31 Mart 1325 İhtilâl-i Askerîsi" alt başlıklarında (s. 343-363) belgelerle ele alınmıştır. Yazar, İttihadcı karşıtı bir isyan olarak başlayan 31 Mart İsyânı'nın Selanik'te farklı algılanması neticesi III. Ordu birliklerinin II. Ordu'nun desteğiyle Mahmud Şevket Paşa kumandasında ve "Hareket Ordusu" adı altında İstanbul'a girip denetimi sağlaması sürecini, "Hareket Ordusu'nun 'İstanbul'u Yeniden Fethi'" başlığında değerlendirir (s. 363-386). Aslında 31 Mart İsyânı'nın önemli bir sonucu; devlet tarafından "makineleştirilmek istenen ordu"nun yönetimin çarklarını ele geçirme serüvenidir. III. Ordu'dan İstanbul'a getirilen avcı taburlarının başlattığı askerî isyan, yine çoğunluğu III. Ordu birliklerinden oluşan Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır. Her ne kadar kesin bulgular yoksa da II. Abdülhamid, olayların sorumlusu görülmüş ve tahttan indirilerek III. Ordu'nun muhafazasında Selanik'te Alâtini Köşkünde zorunlu ikamete mahkûm edilmesi "Sultan Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi" başlığında aktarılmıştır (s. 386-405). "Subayların Siyasi Faaliyetleri: III. Ordu'da Subay Olmak" ana başlığında ordu-siyaset ilişkisi paradigmasında askerî disiplinden ve aslî vazifelerinden uzaklaşan subayların siyasetle iştiğal etmeleri, aldıkları eğitimle kendilerini toplumun kurtarıcıları olarak görmeleri, "vatan ve millet" gibi kavramlarla yeni ülküler peşinde koşmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisinin belirlendiği ve aynı zamanda yapılan askerî darbelerin sebebini oluşturan fikirlerin temeli olabileceği

ordu geleneği hakkında düşünceler aktarılmıştır. Yine İTC mensuplarının bazı gizli toplantılarını mason localarında yapması ve onlarla ilişkileri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu hususlar dönemin önemli şahsiyetlerinden örnekler verilerek “Napolyon Olmak”, “III. Ordu Subaylarının Mason Localarındaki Faaliyetleri” ve “Alemdar Ordusu Gibi İstanbul’a Yürümek” alt başlıklarında değerlendirilmiştir (s. 406-431). Ülkenin toprak kaybı yaşamasını önlemek yolunda Trablusgarp Savaşı ve bu savaşta aralarında Mustafa Kemal, Enver Bey gibi isimlerin yer aldığı III. Ordu subaylarının yürüttüğü faaliyetler “Ülkenin Bölünmesini Önleme Faaliyetlerinde III. Ordu” başlığında aktarılmaktadır (s. 431-435). Ordunun sadece kendi aslî vazifeleriyle meşgul olmasını ve siyasetten uzaklaşmasını isteyen Halaskâr Zabitân Grubu’nun İttihadcıların yöntemleriyle harekete geçmesi ve bunun sonucunda ordu mensuplarının siyasetten uzaklaştırılması serüvenine “Halaskâr Zabitân Grubu ve Askere Siyaset Yasağı” başlığında (s. 436-446) yer verilmiştir. Çalışmanın son başlığı “Balkan Savaşı Hezimetini ve Rumeli’nin Kaybını”nda yazar, III. Ordu bölgesinde Balkan devletlerine karşı girilen savaşın seyrini ve savaşın kaybedilmesiyle birlikte Rumeli topraklarının elden çıkışını aktarmaktadır. Elbette bu savaşın kaybedilmesi, III. Ordu’nun tarihine acı bir sayfa eklemiştir (s. 446-461).

Eserin sonuç bölümü çalışmanın genel bir analizini ihtiva etmektedir (s. 462-471). Ekler bölümünde (s. 472-480) III. Ordu’ya ait kışlalar, askerî okullar, ordunun konuşlandığı bölgenin haritaları gibi bilgiler sunulmaktadır. Kaynakça bölümünde zengin bir bibliyografyaya yer verilmiştir. Nitekim İngiliz Ulusal Arşivi’ndeki askerî ataşe raporları ve Türkiye raporları, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerindeki III. Ordu’ya ait farklı kataloglardaki belgeler, hatıratlar ve tetkik eserler bu durumu kanıtlamaktadır (s. 481-503). Fakat dizin bölümünün (s. 504-511) böyle kapsamlı bir çalışma için yetersiz olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Özdemir’in çalışması; Avrupa’da modern orduların kurulmasıyla birlikte Osmanlı askerî sisteminin de “çoklu ordu sistemi”ne tahviliyle, devletin bu ordulardan geri kalmadığını gösteren III. Ordu’nun teşkilatını, iç güvenlik faaliyetlerindeki rolünü ve ordu-siyaset ilişkisini ele alan bir eserdir. Dolayısıyla son dönem Osmanlı ordusunun temel dinamiklerini anlamak için bu tür çalışmalara ihtiyaç vardır. Özellikle bölgede komitacılara karşı gayrinizami savaşla uzun süre isyanları bastırmakla uğraşan III. Ordu’nun, sonradan kendisinin isyancıya dönüşme süreci dönemin belgeleri ve hatıratlarıyla başarılı bir şekilde aktarılmıştır. Yine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosunun yaşam felsefelerinin şekillendiği ve ilk askerlik tecrübelerini edindikleri III. Ordu’daki faaliyetlerinin aktarılması bakımından önemli bir kaynaktır. Bu bilgilerin tablo ve haritalarla desteklenmesi, konunun daha iyi anlaşılması bakımından okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Bilhassa İngiliz askerî ataşe raporlarının ve Türkiye yıllıklarının bu çalışmada kullanılmış olması, olayların farklı bir perspektifte değerlendirilmesi için önem arz etmektedir. Ancak böylesine kapsamlı bir çalışmada ordunun ulaşım imkânları, iletişim olanakları ve sağlık hizmetleri gibi lojistik faaliyetlerine değinilmemiş olması, çalışmanın bir eksikliği olarak görülebilir. Yazar, ordu teşkilatının ele alındığı bölümde İngiliz askerî

ataşere raporlarını, Osmanlı arşiv vesikalarını ve Türkçe ile İngilizce kaynakları kullanmakla beraber Léon Lamouche'un *L'Organisation Militaire de l'Empire Ottoman (Éd. 1895)* adlı çalışmasını gözden kaçırmıştır.⁵ Netice itibarıyla Osmanlı askerî sisteminde modernizasyon süreciyle birlikte III. Ordu'nun teşkilatı, bölgede oynadığı roller ve siyasete müdahil olmasıyla ordu-siyaset ilişkisinin değerlendirilmesi açısından, alanında öncü bir kaynaktır.

⁵ Léon Lamouche, *L'Organisation Militaire de l'Empire Ottoman (Éd. 1895)*, Hachette Livre, Paris 2012.